

Het cpb over welvaart en geluk

In de recente publicaties van het CPB spelen uiteenlopende interpretaties van de begrippen welvaart en geluk een belangrijke rol. De ontwikkeling van de economische wetenschap leert dat een grotere consistentie van de begrippen mogelijk is, waardoor de beleidsadviezen van het CPB maatschappelijk relevanter worden.

De beoefening van de economische wetenschap groeit en bloeit. In het bijzonder de theoretische economie gaat met sprongen vooruit door bijdragen in het voetspoor van Kenneth Arrow en Paul Samuelson op het gebied van optimale economische dynamica, algemeen evenwicht, onvolledige informatie, de mechanica van het ontwerpen van instituties en speltheorie. Wereldwijd zijn er belangrijke centra waar grote vooruitgang wordt geboekt, vooral in de Verenigde Staten en Israël. Wie kennis neemt van het werk van de Nobelprijswinnaars van de laatste vijf jaar ziet daarvan de illustratie. Van oudsher heeft Nederland internationaal deelgenomen aan deze ontwikkeling. De eerste Nobelprijs voor economie in 1969 ging naar Jan Tinbergen (1903–1994). Een van de verdiensten van Tinbergen was de oprichting van het Centraal Planbureau in 1946. Hij was de eerste directeur en legde de grondslag voor de wiskundig-economische en economisch-politieke werkwijze van het CPB. In econometrisch opzicht zijn baanbrekende bijdragen geleverd door Henri Theil (1924–2000). De modellen van het CPB bereikten internationaal de vakpers, veel buitenlandse onderzoekers trokken naar de Van Stolkweg in Den Haag en het CPB werd een broedplaats voor tientallen, goed opgeleide, veelbelovende economen, overwegend met een wiskundig-economische en econometrische scholing. Het CPB bleef ook in Nederland gezaghebbend. Van de wetenschappelijke voorhoederol van het CPB is in de literatuur in internationaal verband geen sprake meer. Waakzaamheid is geboden als stilstand dreigt, vooral op het terrein van de theoretische economie. In deze beschouwing komen twee signalen ter sprake, die duiden op wetenschappelijke lacunes met de gevolgen voor het maatschappelijke debat en de rol van het CPB als adviseur van regering en samenleving.

Het Centraal Economisch Plan van 2008 bevat een bijdrage Markten in beweging, en de Macro Economische Verkenning een speciaal onderwerp Geluk en Economie die in dit verband de aandacht verdienen (CEP, 2008; MEV, 2008).

Markten in beweging

De CPB-bijdrage beoogt een theoretische grondslag te leggen voor het beoordelen van de effecten van het beleid met betrekking tot de marktwerking. Die theoretische grondslag is de welvaartstheorie, maar juist daarmee wordt in de tekst onzorgvuldig omgesprongen. Er ontbreekt een omschrijving van welvaart, waardoor de lezer vage zinnen worden voorgeschoteld als: "... dat meer concurrentie tot productiviteitswinsten leidt, wat doorwerkt in de welvaart" (CEP, 2008). De tekst legt misplaatst verband door "overheidsingrijpen zinvol te vinden wanneer het marktfalen vermindert en de welvaart verhoogt, wat het geval is wanneer de baten van minder marktfalen opwegen tegen de kosten van de implementatie van het beleid" (CEP, 2008). Het CPB stelt hier dat uit de economische analyse normen voor het beleid kunnen worden afgeleid. Een methodologische fout van de eerste orde. De afweging van voor- en nadelen van overheidsingrijpen is en blijft het domein van de politiek. De fout van het CPB wordt veroorzaakt door de suggestie dat de uitkomst van een eenzijdige monetarisering van kosten en baten tevens de politieke beslissing voorschrijft. De kosten van implementatie van het beleid zijn nauwelijks van belang en de aandacht ervoor miskent bovendien de veel belangrijker kwalitatieve effecten van mededingingsbeleid in ruimte en tijd. De Europese commissaris van de mededinging, mevrouw Neelie Kroes, heeft blijkens de draagwijdte van haar beslissingen geen boodschap aan deze kortetermijntransactiekosten. Van gewicht is het belang dat consumenten van nu en straks hebben bij lagere prijzen en betere kwaliteit van goederen en diensten. De monetaire calculatie van het CPB miskent de paretiaanse interpretatie van welvaart: de behoeftebevrediging van consumenten van nu en straks. De bewering van het CPB dat het mededingingsbeleid is gericht op het vinden van een nieuw evenwicht tussen markt en overheid mist elke grond vanwege de principiële onjuistheid. Het ontwerpen van optimale publiek-private constructies, waarvoor in Nederland zowel de theoretische deskundigheid als de praktische ervaring ontbreekt, ligt buiten het bereik van het Europese en Nederlandse mededingingsbeleid.

Vervolgens wordt in de bijdrage een uitwerking van de welvaart gegeven die volledig afwijkt van de eerdere, impliciete aanduidingen. In een kader wordt meegedeeld dat de welvaart volgens het CPB in een markt is opgebouwd uit het consumenten- en producentensurplus. Het consumentensurplus is

ARNOLD HEERTJE
Emeritus hoogleraar
aan de Universiteit van
Amsterdam

het bedrag dat een consument zou willen betalen, verminderd met de feitelijk betaalde prijs. Deze omschrijving is onzorgvuldig omdat het voor de individuele consument gaat om het verschil in bedrag dat de consument bereid is te betalen voor een bepaalde hoeveelheid van een goed en het feitelijke bedrag dat wordt betaald. Dit positieve verschil vloeit voort uit het dalend verloop van de individuele vraagfunctie, waarachter de nutstheorie van het consumentengedrag schuilgaat. Wiskundig is sprake van een integraal van de vraagfunctie, gedefinieerd op het relevante prijsinterval. Het producentensurplus is volgens het CPB de som van de winsten van de aanbieders die in de markt actief zijn. Het CPB grijpt hier terug, overigens foutief, op begrippen bij volkomen concurrentie die meer dan een eeuw geleden door Alfred Marshall (1842–1924) in het voetspoor van Jules Dupuit (1804–1866) in de prijstheorie zijn ingevoerd. Foutief omdat het producentensurplus monetair beschouwd symmetrisch is ten opzichte van het consumentensurplus en derhalve slaat op het verschil tussen het totale bedrag waartegen de producenten een bepaalde hoeveelheid van het goed bereid zijn af te staan en het totale bedrag dat zij feitelijk ontvangen. Het CPB gaat voorbij aan de veronderstellingen waaraan moet zijn voldaan opdat de verandering in het consumentensurplus bij een prijsverandering kan worden gehanteerd als een stand-in voor de verandering van het nut, dat de consument ontleent aan de goederen. De consumenten moeten hun nut maximeren, de vraagfuncties moeten integreerbaar zijn, het grensnut van het inkomen moet constant zijn, en wanneer meer prijzen veranderen moeten preferenties homothetisch zijn. In de werkelijkheid is aan deze voorwaarden niet tegelijk voldaan (Hurwicz en Uzawa, 1971; Chipman en Moore, 1980). Vandaar dat de economische theorie sinds de dagen van Hicks afstand heeft genomen van het consumentensurplus als welvaartsmaatstaf, gebaseerd op niet-gecompenseerde vraagfuncties ten gunste van hicksiaanse maatstaven (Hicks, 1942). In 1979 constateerde McKenzie al dat *“with multiple price and income changes, consumer surplus is not single valued and is of no use in approximating changes in economic welfare”* (Slesnick, 2008; McKenzie, 1979). Het begrip is derhalve ook ongeschikt als welvaartsmaatstaf voor maatschappelijke kosten-batenanalyses. Daar blijft het niet bij. De insnoering van de welvaart tot een financiële categorie miskent ten principale de betekenis van de immateriële kanten van de behoeftebevrediging van de consumenten, zoals de kwaliteit van de goederen die worden voortgebracht. Alleen al om deze reden is het mededingingsbeleid niet gebaseerd op het consumentensurplus. Voorts is de som van consumenten- en producentensurplus nimmer de maatstaf voor welvaart, zoals het CPB het voorstelt. In de paretiaanse welvaartstheorie wordt de optimaliteit van de allocatie beschouwd uit een oogpunt van de consumenten en juist deze beschouwingwijze is relevant voor het beoordelen

van de marktwerking. Wanneer mevrouw Kroes bij haar beleid uitgaat van het veiligstellen van de winsten van de ondernemingen, zoals het CPB beoogt, blijven de boetes voor Microsoft en de bierbrouwers achterwege. Zij kan niet simultaan de tegengestelde belangen van de consumenten en producenten behartigen. De economische literatuur biedt een diepgaand overzicht van de pogingen om vast te stellen onder welke condities het gemonetariseerde consumentensurplus het nut weerspiegelt dat de huidige consumenten aan de goederen ontleen. In het geval van het producentensurplus is van een dergelijke relatie geen sprake. Het is een zuiver objectivistische grootheid die zich niet laat herleiden tot subjectieve waarderings die juist voor de welvaart van belang zijn. Dit klemmt te meer indien het producentensurplus wordt vervangen door de winsten van de ondernemingen. Het opnemen van de objectieve winsten van ondernemingen als welvaartscomponent miskent dat het bij welvaart gaat om de subjectieve behoeftebevrediging van de consumenten. Het optellen van consumenten- en producentensurplus levert derhalve een inhoudsloze monetaire grootheid op (Chipman en Moore, 1990). Dit wordt versterkt door het verschil in econometrische complicaties bij het waarnemen van de winsten van de ondernemingen en de gecompenseerde vraagfuncties, respectievelijk de indirecte nutsfuncties van de consumenten (Katzner, 1988). Evenals van de identificatie van de relevante parameters, nu wij in feite van doen hebben met een onderliggend simultaan stelsel van vergelijkingen (Goldberger, 1991) en de betrekkingen tussen de directe en indirecte nutsfuncties en het directe vraagstelsel (Jorgenson, 1997a). Nog om een andere reden berust de door het CPB gepropageerde zienswijze op een misvatting. De welvaartseffecten van het mededingingsbeleid zijn niet alleen niet beperkt tot financiële grootheden, maar betreffen ook de allocatie buiten de markt om. Het bevorderen van concurrentie is van invloed op de externe effecten van consumptie en productie en op de bekommernis van de nu levenden om de welvaart van toekomstige generaties. De natuurlijke beperking van het consumenten- en productensurplus tot markttransacties miskent alle vormen van allocatie buiten de markt om. Of om Kenneth Arrow te citeren: *“Wealth has to include all the factors which affect productivity in the future, whether or not they were supplied on the market”* (Arrow, 2008). Een onverholven verwijzing naar het formele en subjectivistische ruime welvaartsbegrip (Heertje, 2006, 2007). Dat de werkwijze van het CPB om de welvaart te beperken tot het sommeren van consumenten- en producentensurplus geen incident is, blijkt uit een CPB-studie over de toetreding op markten voor breedband, waarop bedrijven met en zonder eigen netwerk met elkaar concurreren (Bijlsma *et al.*, 2008a). De auteurs stellen dat de totale welvaart gelijk is aan de monetaire som van consumentensurplus en de winsten van de gevestigde ondernemingen om na maximering van deze som te spreken over een welvaartsoptimale, gereguleerde toetredingsprijs. Niet alleen is sprake van het verwaarlozen van niet-monetaire welvaartseffecten, ook de beperking tot een partiële evenwichtsanalyse verdraagt zich niet met het hanteren van de totale welvaart. De eerder naar voren gebrachte bezwaren tegen het op niet-gecompenseerde vraagfuncties gebaseerde consumentensurplus zijn klemmend. Dezelfde kritiek kan worden ingebracht tegen de rapporten over pakketgeschakelde telefonie (De Bijl en Peitz, 2008) en over de marktmacht in de supermarktketen (Creusen *et al.*, 2008). De laatste auteurs menen zelfs dat een markt statisch efficiënt is als *“the combined welfare of consumers and producers is maximized”*. Bij het hanteren van deze beperkte welvaartsmaatstaf wordt over het hoofd gezien dat burgers in het economisch leven in tal van andere rollen fungeren, zoals die van werknemer. In een recent rapport over verticale relaties tussen zorgverzekeraars en zorgaanbieders wordt impliciet het toeneemen van welvaart exclusief vereenzelvigd met het per saldo dalen van prijzen, zodat zonder argumentatie weer een andere welvaartsmaatstaf wordt gehanteerd (Bijlsma *et al.*, 2008b). Het mededingingsbeleid is gericht op het behartigen van de belangen van de consumenten door de evenwichtsprijzen, die op monopoloiden markten tot stand komen, omlaag te brengen en door de kwaliteit van de goederen te verbeteren. De positieve welvaartseffecten daarvan komen tot hun recht in een algemene evenwichtsanalyse en niet in de partiële beschouwingwijze van het CPB, zoals overtuigend door Jorgenson wordt aangetoond (Jorgenson, 1997b). Het bezigen van de som van de winsten van de ondernemingen als

benadering voor het producentensurplus vloeit voort uit de omstandigheid dat dit concept noch theoretische, noch praktische betekenis heeft als de ondernemingen, zoals meestal het geval is, zelf autonoom de prijzen bepalen. Het vervangen van het producentensurplus door de winsten van ondernemingen is niet meer dan een misplaatste kunstgreep. De vastgoedbaronnen die uitbundige winsten boeken door frauduleuze transacties dragen niet bij tot de welvaart van de Nederlandse consumenten. Deze winsten gaan ten koste van de burgers. De welvaartstheoretische betekenis van de winsten dient te worden geplaatst tegen de achtergrond van de relatie met de behoeftebevrediging van de consumenten. De vraag komt dan aan de orde of innovatieconcurrentie, gevoed door het aanwenden van winsten, uit dynamisch oogpunt bijdraagt tot de welvaart. Het antwoord vergt een veel subtielere analyse dan het opvoeren van de winsten als onderdeel van de welvaart. De welvaart van de consumenten wordt niet alleen beïnvloed door markttransacties in de enge zin. Externe effecten beïnvloeden de welvaart van de consumenten buiten de markt om. Het mededingingsbeleid treedt buiten de door het CPB getrokken grenzen, omdat de positie van de consumenten in het geding is. Er is interactie tussen markttransacties en allocatie in de publieke, semi-publieke en informele sector. De economische wetenschap heeft een zuiver technische allocatieve beschouwingwijze verlaten door deze aan te vullen met alle allocatieve gevolgen van onvolledige, asymmetrische en misleidende informatie en de signaalwerking van prijzen en gedrag. In het verlengde hiervan is de theorie van het ontwerpen van optimale instituties aan de aandacht van het CPB ontsnapt. Deze theorie, waarvoor in 2007 Hurwicz, Maskin en Myerson de Nobelprijs kregen, levert suggesties op voor optimale prikkels om het gedrag van managers in de private en publieke sector te sturen en is derhalve voor het mededingingsbeleid van belang (Hurwicz en Reiter, 2006; Hurwicz, 2008; Maskin, 2008; Myerson, 2008; Mookherjee, 2008). De huidige werkwijze van het CPB heeft verscheidene maatschappelijke bezwaren. De indruk wordt gewekt dat de uitkomst van een financiële calculatie bepalend is voor de beleidsbeslissingen. Beleidsmatig is in de publieke sector nimmer een situatie denkbaar waarin uitsluitend financiële aspecten worden gewogen. De NMa heeft niets aan adviezen waarin het maximaliseren van een arbitraire geldstroom de hogere kwaliteiten van goederen en een betere dienstverlening overvleugelt. Het Ministerie van Economische Zaken kan bezwaarlijk anders dan zelf grondige studies verrichten die aanknopen bij de huidige stand van de wetenschap, met name de algemene evenwichtstheorie, de theorie van de *industrial organisation* en de mechanica van optimale instituties.

Geluk en economie

In dit speciale onderwerp van de MEV 2008 wordt een geheel andere inhoud aan begrippen gegeven als in de bijdrage Markten in beweging. De woorden geluk en welzijn worden als synoniemen gebezigd zonder dat hun betekenis wordt omschreven. In een beschouwing over het begrip welvaart wordt opgemerkt dat het hierbij om meer gaat dan het inkomen of het bnp. Van dat meer worden voorbeelden gegeven, zoals natuurschoon en schoon water, zonder een omschrijving van welvaart te geven. Deze ruimere opvatting van welvaart spoort niet met de elders gegeven definitie van welvaart als som van consumenten- en producentensurplus. Nu worden welvaartseffecten van niet-markttransacties onderkend en maken de winsten terecht geen deel uit van de maatschappelijke welvaart. Het CPB zit in de knoop omdat een welvaartstheoretisch fundament ontbreekt. Enerzijds laat het CPB componenten weg die behoren tot de welvaart, opgevat als behoeftebevrediging van de consumenten van nu en straks, anderzijds voegt het CPB componenten toe die er zonder toelichting niet thuishoren. De arbeidsvreugde kan alleen als positief welvaartseffect worden opgevat als de arbeid niet alleen als productiefactor, maar ook als consumptiegoed wordt onderkend. In een algemene evenwichtstheorie à la Arrow en Debreu is de nutsfunctionaal dan gedefinieerd op de verzameling consumptiegoederen, waarvan de arbeid deel uitmaakt. Uiteraard komt de arbeid evenzeer voor in de productieverzameling (Heertje, 2006). Nadrukkelijk beperkt het CPB de welvaart

De essentie is echter dat karakteristieke geluksgevoelens juist niet voortvloeien uit het omgaan met schaarse middelen

tot effecten van de allocatie, die gemonetariseerd kunnen worden, rechtstreeks dan wel indirect. De indirecte benadering wordt met een grote mate van stelligheid gepresenteerd. Het benaderen van de kwaliteit van de woonomgeving middels de prijzen van huizen is niet meer dan gebrekkig. Wat kwalitatief is blijft kwalitatief, een inzicht dat het verabsoluteren van een zuiver kwantitatief-financiële benadering blokkeert. Terecht roept Polak uit: "Wat jammer toch dat al diegenen die menen dat geluk het centrale begrip moet vormen in de economie, steeds nog blijven denken dat de economie uitsluitend gaat over materiële welvaart respectievelijk over geld" (Polak, 2008). Het ontbreken van een overkoepelende welvaartstheoretische interpretatie van welvaart, het formele en subjectivistische welvaartsbegrip, wreekt zich als het CPB zich zet aan het vergelijken van welvaart en geluk, terwijl beide begrippen zonder inhoud zijn gebleven. Beide worden als synoniemen gebezigd en gelijkgesteld aan nut. Overigens wordt een te beperkte uitleg aan de in de theorie gebruikelijke uitleg van de nutsfunctie gegeven. Er komen wiskundig beschouwd rijkere varianten voor dan het CPB voor ogen heeft (Rabin, 2004). Principeel is echter aan de orde dat het verschil tussen welvaart en geluk wortelt in de reikwijdte van de subjectieve gevoelens van individuen van nu en straks. Bij welvaart worden deze subjectieve gevoelens opgewekt door de allocatie van de goederen en de wijze van organisatie daarvan, derhalve onverschillig of de goederen via de markt of buiten de markt om worden aangereikt en onverschillig of de goederen uit het verleden stammen, dan wel het heden of de toekomst betreffen. Het begrip welvaart behoort onmiskenbaar tot het domein van de economische wetenschap, waarvan de welvaartstheorie, die ook als allocatietheorie kan worden getypeerd, deel uitmaakt. Gevoelens van geluk worden soms opgewekt door handelingen met een allocatief aspect, zoals het ontvangen van een geschenk van een geliefde. De essentie is echter dat karakteristieke geluksgevoelens juist niet voortvloeien uit het omgaan met schaarse middelen. Als men spreekt over huwelijks-, of ruimer, relatiegeluk, dan heeft men het over een complex van sentimenten dat uitstijgt boven de zorgen om het dagelijks brood. Daarom was de uitspraak van de goeroe van de gelukseconomen, Layard, waarin hij het oplossen van de files uit een oogpunt van geluk voor de burgers op een lijn stelde met goede seks, misleidend. Het ene vraagstuk vergt een verandering in de aanwending van schaarse middelen, de andere beleving heeft daarmee niets van doen. Het meten van geluk verbindt het CPB met het opvatten van geluk als de mate waarin sprake is van voldoening over het eigen leven. Geen wonder dat met deze volstrekt willekeurige interpretatie geen verband wordt gevonden tussen geluk en het

stijgen van het inkomen. Voldoening over het eigen leven staat in het bijzonder voor de meeste mannen niet alleen in de schaduw van de eindigheid ervan, maar ook van het overlijden van naasten, om maar te zwijgen over traumatisering door *man made disaster* (Keilson, 1998). Hiermee wordt niet gezegd dat verbanden tussen geluk en inkomen niet mogen worden gelegd, maar zij vergen een grondiger methodologische precisie dan waarover het CPB beschikt. Enerzijds moet dan worden beseft dat inkomensgroei in toenemende mate gepaard gaat met vervuiling, congestie en het broeikaseffect, en anderzijds dat empirisch onderzoek waarin geluk figureert nimmer betrouwbare resultaten oplevert. Zo beschouwd is de zogenaamde Easterlin Paradox geen paradox (Clark *et al.*, 2008). Deze conclusie treft ook de opmerkingen over het meten van geluk en maakt dat de paragraaf over geluk en beleid op drijfzand berust.

Conclusie

Onvermijdelijk is de gevolgtrekking dat het CPB het wetenschappelijke niveau van weleer op belangrijke gebieden niet langer waarmaakt. Wat moet er gebeuren? De volgende suggestie knoopt aan bij de rol van het CPB als beleidsadviseur. Adviezen hebben onder meer betrekking op grote infrastructurele projecten. Vastgesteld moge worden dat het Nederlandse beleid worstelt met dit onderdeel van *social decision making*. De economische theorie reikt tal van suggesties aan die juist dit beleid kunnen verbeteren. Een onderdeel van de mechanica van het ontwerpen van optimale instituties is de implementatietheorie, waarvoor Maskin de Nobelprijs ontving. Deze theorie, die een rijk scala aan toepassingen kent, werpt licht op het vraagstuk waarvoor een overheid die in een democratische omgeving functioneert zich gesteld ziet. Indien er sprake is van een maatschappelijk optimale oplossing, overeenkomstig een sociale welvaartsfunctie, hoe kan deze oplossing dan worden geïmplementeerd indien de overheid in het ongewisse verkeert omtrent de structuren van de onderliggende individuele voorkeuren van de burgers. Het gaat hier niet om een denkbeeldig vraagstuk, zoals in Nederland blijkt uit het geharrewar omtrent de Betuweroute, de verbreding van de A4, de HSL, de Zuidas in Amsterdam en de optimale schaal van Schiphol. Telkens blijkt dat onbekendheid met de opvattingen van de burgerij projecten vertraagt of doet afstellen. De theorie heeft het voordeel dat de optimale oplossingen onafhankelijk zijn van specifieke psychologische karakteristieken van kiezende economische agenten en derhalve van *behavioral economics* (Bruni en Sugden, 2007). Het CPB doet er goed aan de lacune in wetenschappelijke kennis op dit terrein op te vullen. Adviezen over infrastructurele projecten hebben dan niet alleen het karakter van, overigens verouderde, gemonetariseerde kosten-batenanalyses, maar worden voorzien van een optimaal implementatiemechanisme. Economen als Maskin, Myerson, Rubinstein en Sheshinsky zijn bereid van advies te dienen.

LITERATUUR

- Arrow, K.J. (2008) *Health as wealth*. Paper Jerusalem Summer School in Economic Theory on the Economics of Kenneth J. Arrow, Jerusalem.
- Bijl, P.W.J. de en M. Peitz (2008) Access regulation and the adoption of VoIP. *CPB discussion paper*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Bijlsma, M., V. Kocsis en N. Valmari (2008a) *Competitive and access price regulation in the broadband market*. CPB discussion paper. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Bijlsma, M., A. Meijer en V. Shestalova (2008b) *Vertical relationships between health insurers and health care providers*. CPB document, 43. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Bruni, L. en R. Sugden (2007) The road not taken: How psychology was removed from economics, and how it might be brought back. *The Economic Journal*, 117(516), 146–173.
- Centraal Economisch Plan (2008) Speciaal onderwerp, *Markten in beweging*, 96–108. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Chipman, J. en J. Moore (1980) Compensating variation, consumer surplus and welfare. *The American Economic Review*, 70(5), 933–949.
- Chipman, J.S. en J.C. Moore (1990) Acceptable indicators of welfare change, consumer's surplus analysis, and the Garman Polar Form. In: Chipman, J.S., D. Mc Fadden en M.K. Richter (red.) *Preferences, uncertainty and optimality*. Boulder: Westview Press.
- Clark, A.E., P. Frijters en M.A. Shields (2008) Relative income, happiness and utility: An explanation for the Easterlin Paradox and other puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95–144.
- Creusen, H., A. Meijer, G. Zwart en H. van der Weil (2008) *Static efficiency in Dutch supermarket chain*. CPB document. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Goldberger, A.S. (1991) *A course in econometrics*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Heertje, A. (2006) *Echte economie*. Nijmegen: Valkhof Pers.
- Heertje, A. (2007) Naar echte economie in 2008. *ESB*, 92(4525), 772–775.
- Hicks, J. (1942) Consumer's surplus and index numbers. *Review of Economic Studies*, 9, 125–137.
- Hurwicz, L. (2008) But who will guard the guardians? *The American Economic Review*, 98(3), 577–585.
- Hurwicz, L. en S. Reiter (2006) *Designing economic mechanisms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hurwicz, L. en H. Uzawa (1971) On the integrability of demand functions. In: Chipman, J. (red.) *Preferences, utility and demand*. New York: Harcourt, Brace and Jovanovich.
- Jorgenson, D.W. (1997a) *Welfare, volume I: Aggregate consumer behavior*. Cambridge, Mass: The MIT Press, 153.
- Jorgenson, D.W. (1997b) *Welfare, volume II: Measuring social welfare*. Cambridge, Mass: The MIT Press, 165–218.
- Katzner, D.W. (1988) *Walrasian microeconomics*. Reading: Addison-Wesley, 90–92.
- Keilson, H. (1998) *Wohin die Sprache nicht reicht*. Gießen: Literarischer Salon.
- Macro Economische Verkenning (2008) Speciaal onderwerp, *Geluk en Economie*, 123–136, Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Maskin, E.S. (2008) Mechanism design: How to implement social goals. *The American Economic Review*, 98(3), 567–576.
- McKenzie, G.W. (1979) Consumer's surplus without apology: Comment. *The American Economic Review*, 69(3), 465–468.
- Myerson, R.B. (2008) Perspectives on Mechanism Design in economic theory. *The American Economic Review*, 98(3), 586–603.
- Mookherjee, D. (2008) The 2007 Nobel Memorial Prize in Mechanism Design Theory. *The Scandinavian Journal of Economics*, 110(2), 237–260.
- Polak, J.B. (2008) De prijs van geluk. *ESB*, (93)4534, 264–267.
- Rabin, M. (2004) Behavioral Economics. In: Szenberg, M. en L. Ramrattan (red.) *New frontiers in economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Slesnick, D.T. (2008) Consumer surplus. *The New Palgrave, II*. Houndmills: Macmillan Publishers.